

**БОШЛАНҒИЧ СИНФДА “ТАРБИЯ” ФАНИНИ
ТАШКИЛЛАШТИРИШГА ОИД ТАРИХИЙ-МИЛЛИЙ ЁНДАШУВ
ВА АЖДОДЛАР ТАЖРИБАСИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.28.45.001>

Халилова Ҳабиба Маматқуловна

Қарши давлат университети мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. Мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириши механизмларини такомиллаштиришига оид тарихий-миллий ёндашувлар ва аждодлар тажрибалари илмий назарий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: аждодлар тажрибаси, ўқитувчи, ўқувчи, таълим, тарбия, моддий ва маънавий омиллар.

**ИСТОРИКО-НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К
ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДМЕТА «ВОСПИТАНИЕ» В НАЧАЛЬНОЙ
ШКОЛЕ И ОПЫТ ПРЕДКОВ**

Халилова Ҳабиба Маматқуловна

Независимый исследователь Каршинского государственного университета.

Аннотация. В статье дается научно-теоретический анализ историко-национальных подходов и исконного опыта по совершенствованию механизмов формирования предмета «Образование» в сознании учащихся младших классов.

Ключевые слова: исконный опыт, учитель, ученик, образование, воспитание, материальные и духовные факторы.

**HISTORICAL AND NATIONAL APPROACH TO THE
ORGANIZATION OF THE SUBJECT «EDUCATION» IN PRIMARY
SCHOOL AND THE EXPERIENCE OF ANCESTORS**

Khalilova Khabiba Mamatkulovna

Independent researcher at Karshi State University

Annotation. The article provides a scientific and theoretical analysis of historical and national approaches and primordial experience in improving the mechanisms of formation of the subject «Education» in the minds of primary school students.

Key words: primordial experience, teacher, student, education, upbringing, material and spiritual factors.

Таълим сифатини яхшилаш ва тарбиявий жараён самарадорлигини таъминлашда моддий омиллар билан бир қаторда ўз мустақил фикрига эга,

иродали, фидойи ва маънавиятли ўқувчи ёшларни тарбиялаш даражаси, салоҳияти ҳам муҳим аҳамиятга эга. Айтиш ўринлики, “Янгиланаётган Ўзбекистонда” камол топаётган ҳозирги ўқувчи-ёшлар ҳар қандай салбий таъсирчан ғоялардан, онг, тафаккур қарамлигидан озод, интеллектуал кучга эга, тиришқоқ, билимли, жасур ва одобли бўлмоғи керак. [10;]. Бунинг учун таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларни ўзгарувчан ҳаётий вазиятларга ўргатиш бошланғич синфдан ўқувчилар онгида “Тарбия” фанини мазмун моҳиятини теран англаб етишга ва асосий фанлар қаторида ўзлаштиришларига эришиш педагогиканинг муҳим вазифаларидан биридир.

Фикримизча, бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш масалалари ҳукуратимизнинг ўқувчиларни маънавий соғломлаштириш (турли хил оқимларга қўшилиб кетмаслик), уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш борасида олиб бораётган куйидаги устувор йўналишларида ўз аксини топган:

умумтаълим мактабларида “Тарбия” фанининг назарий асосларини ишлаб чиқишда буюк ажодларимиз асарларидан фойдаланиш;

1—9-синфлар учун яратилган “Тарбия” фани дарслигини даврийлик асосида қайта нашр этишда буюк боболаримиз асарларидан кенг фойдаланган ҳолда тўлдириб бориш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. [1].

Шарқ тарбияшунослигини такомиллаштириш масаласи, бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштириш негизида тарихий-миллий ёндашувларга асосланган ажодлар тажрибалари (Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Абдулла Авлоний Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Кайковус, Абдулла Авлоний [2;3;4;5;6;] каби мутафаккирларнинг асарлари) пойдевор вазифасини ўтайди десак муболаға бўлмайди.

Педагогик меросимизда ажодларимиз томонидан ёш авлод тарбияси масалаларига, ўқувчиларда “хулқ-атвор меъёрларини ривожлантирилиши” масалаларига жиддий эътибор берилган. Айтиш ўринлики, ажодларимиз меросининг замонавий таълим тарбиядаги ўрни, тарбия соҳасида ўзига хос дорилфунун яратганлиги, авлоддан авлодга ўтиб келган ўз тарихий ва маданий қадриятларини ҳамда ўзига хос анъаналарини сақлаб қолишга муваффақ бўлганлиги, ахлоқ-одобга оид қарашлари тарбия назарияси бўйича таълимоти бутун жаҳонга ўрнак бўларли маъно ва мазмун касб этган.

Тажриба ва кузатишларимиз шуни кўрсатадики бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштиришга диний қадриятлардан фойдаланиш муҳим восита ҳисобланади.

Чунки қадимги ажодларимиз комил инсон ҳақида бутун бир ахлоқий талаблар мажмуасида замонавий тилда айтсак, шарқона ахлоқ кодексида:

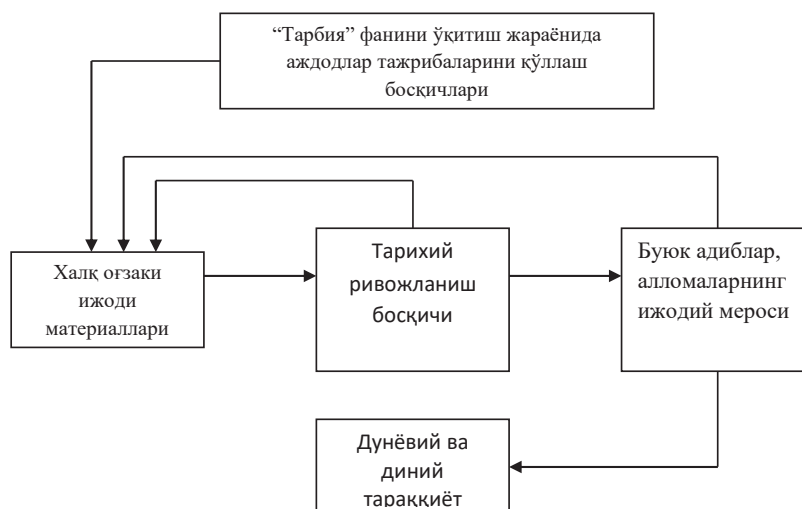
- тарбия инсоннинг ақлий камолоти ва тафаккурини ривожлантиришга, ўзига бўлган ишончини орттиришга хизмат қиладиган;

- фаолият ва мулоқотни юқори ахлоқий ва эстетик жиҳатдан юксалтирадиган;

- илм-фан тараққиёти инсоннинг ахлоқий камолга етишида, шахслараро муносабатларда ижтимоий қийматга эгаллиги ҳамда ҳамкорлик фаолиятининг шахсий мазмуни билан ажралиб турадиган ривожланишнинг юқори даражадаги нормаси дея таъкидланади.

Шунинг учун ўқувчиларни ҳалоллик, поклик, ватан манфаатлари йўлида фидойилик кўрсатиш руҳида тарбиялашда, уларга ўзликларини англатиш ва жамоада ишлаш кўникмаларини ривожлантиришда миллий, диний кадрятлар муҳим ўрин эгаллайди.

Шундан келиб чиқиб биз, бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштиришда аждодлар тажрибаларини қўллашни қуйидаги босқичларда ўрганиб чиқишни лозим топдик.

1-расм. “Тарбия” фанини ўқитиш жараёнида аждодлар тажрибаларини қўллаш босқичлари

Дарҳақиқат халқимизнинг қадимий тарихи, бой маданияти, асрий анъана ва кадрятлари [6:] асосида “Тарбия” фанини ўқитиш жараёнида аждодлар тажрибаларини қўллаш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Педагогика тарихидан биламизки, халқимизнинг таълим-тарбияга оид қарашлари, хулқ-атвориға оид хислатлари энг қадимги эпик ёдгорликлар - “Авесто”, “Шоҳнома” каби асарлар, миф ва афсоналар орқали бизгача етиб келган

Қадимги аждодларимиз инсонга хос жасурлик, адолат, садоқат ва инсонийлик каби хислатларни қадрлаганлар. Бу хислатлар инсонда ўз-ўзидан шаклланмаган. Табиат ва жамият ҳаётида рўй берган ўзгаришлар, ибтидоий уруғчилик даврида қарор топган турмуш тарзи инсонда ана шундай хислатларнинг шаклланишини тақозо этган.

Биз тарихий ёндашув тамойилига асосланиб, “Тарбия” фанини ўқитиш жараёнида аждодлар тажрибаларини қўллашнинг тарихий-тараққиёт

босқичларини асослашга ҳаракат қилдик.

Насриддин Тусий қарашларида ўқитувчи ўқувчиларнинг меҳрини қозониши учун уларнинг қалбидан жой олиш маъсулиятини ҳис қилиши лозим. Бу хусусият айниқса бошланғич синф таълим жараёнини ташкил этишда муҳим ижтимоий аҳамият касб этади.

Фаробий фикрига кўра, ўқитувчилик касби ўқувчиларнинг ахлоқ нормалари, тартиб интизом масалалари, адолатпарварлик ғояларини ўзида сингдирганлиги билан муҳим тарбиявий вазифасини бажаришга қаратилган бўлиши лозим. “Тарбия” фанини ўқитиш жараёнида Фаробийнинг “Фозил одамлар шаҳри” асаридан намуна қўллаш ҳам муҳим педагогик аҳамият касб этади. Мазкур асарда “эзгулик, билимдонлик, меҳнатсеварлик, адолатпарварлик, билимдонлик” каби фазилатлар улуғланса “ёзувлик, нодонлик, билимсизлик каби жаҳолат иллатларидан асраш” масалалари чуқур таҳлил қилинади. Фаробийнинг фикрича “инсонлар тарбия натижасида фозил (етук) ёки жоҳил кимсаларга айланадилар” [2;]. Мулоҳаза қилиб кўрилганда мутафаккир фозил одамлар яшаётган жамиятни биз яшаётган ҳозирги “фуқаролик жамияти” тушунчасининг муқобили бўлган “Фозил жамият” деб атайди.

Абу Райҳон Беруний тарбия жараёнини коинот ва бутун борлик билан боғлиқ ҳолда тавсифлайди. У ахлоқий категорияларни инсоннинг феъл-атвори билан боғлайди, бошқарув ва сиёсат ишларида билимдонлик, тадбиркорликни улуғлайди. [6;].

Абу Райҳон Берунийнинг инсон тўғрисидаги ғояларини ўрганиш, бахт-саодат йўлида олиб борган ишларини ҳикматларини ўқувчиларга ёд олдириш шахснинг шаклланиши ва индивидуалликнинг ривожланишини таъминлайдиган болалар муҳитида ижтимоий муносабатларни, фаолият ва мулоқотни юқори ахлоқий ва эстетик жиҳатларини тарбиялайдиган болалар жамоасини шакллантиришга замин ҳозирлайди.

Абу Али ибн Сино “Тиббий ўғитлар” таркибига кирувчи “Шифо” асарида 9-10 ёшгача бўлган болалар тарбияси, уларнинг “жисмоний, ахлоқий, эстетик, ақлий тарбияланиши” бунда “жисмоний соғломлик, ақлий ўсиш ва ахлоқий ривожланиш” кичик ёшдаги ўқувчилар тарбия компонентларини ўзлаштиришлари негизи ҳисобланади. Ибн Сино ўқувчилар жамоасини тарбиялаш масалаларида мактабнинг ва педагогнинг маҳоратини алоҳида эътироф этади. Ҳар бир одам ақлий, ахлоқий, ғоявий жиҳатдан кучли етук бўлиши лозим. Агар инсон шундай хислатларга эга бўлсагина, жамиятга фойда келтириши мумкин. Ибн Сино комил инсон тарбияси тарбияси масалаларига алоҳида урғу бериб, яхши фарзандни жамиятнинг бир бўлаги деб ҳисоблаб, яхши тарбияни жамият фаровонлиги деб айтади.

Алишер Навоийнинг беш томлик “Хамса” асаридаги бир қатор образлар кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда жисмоний етуклик, ҳаёт эҳтиёжларига мослик, билимдонлик ва ахлоқий фазилатларни тарбиялашга хизмат қилади. Биргина “Фарҳод ва Ширин” асаридаги Фарҳод образи унинг Устоз қўлида беш ёшигача жисмоний ўсиши (от миниши, камон отиши), билим ва ахлоқ сирларини ўрганиши, дўстга садоқати, меҳнатсеварлиги,

билимдонлиги, ахлоқий фазилатларни ўзида сингдирганлигини алоҳида кўрсатиб ўтиш лозим. [6;].

XI асрда яшаб ижод қилган Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг” (“Саодатга бошловчи билим”) достонида инсоннинг бутун ҳаёт ва фаолиятининг бирламчи асоси - инсоний камолот чўққисини таълим-тарбия, илм - фан ва маърифат билан соғломлаштириш муҳимлигини таъкидлайди. Фикр тарбияси жамоа руҳиятини соғломлаштиришнинг муҳим мезонларидан бири саналиб, Юсуф Хос Ҳожиб фикрича, жамоа фикри ақлий, ҳиссий ва иродавий жиҳатларни узвий бирликда ифодалайди ва турли тарзда намоён бўлади. [6;]

Юқорида билдирилган фикрлардан англанадики, Аҳмад Югнакий асари тарбия, маънавий камолотнинг йўл-йўриқлари, усуллари, чоратадбирларини ўзида мужассамлаштирганлиги билан бошланғич синф ўқувчиларида ахлоқий сифат ва фазилатларини тарбиялашда маънавий манбадир.

Буюк саркарда Амир Темурнинг “Бирор ишни қилмоқчи бўлсам, Азму жамшид билан иш тутдим. Бирон ишни қилишга қасд қилган бўлсам, бутун зехним, вужудим билан боғланиб, битирмагунимча ундан қўлимни тортмадим” каби ўғитлари ўқувчиларда фикр эркинлигини кафолатлаб бериш, ўзига ишонч, ўзгалар фикрини тинглаш, эшитиш ва айтишга имконият яратади. [10;].

Амир Темурнинг набираси Мирзо Улуғбек “Сулук ул-мулук” (Подшоҳларга қўлланма) китоби умумбашарий қадриятларга қўшган беқиёс ҳиссаси бўлиб, у бугунги кунда ҳам ҳаётимизда улкан аҳамият касб этмоқда. [3;].

Мирзо Улуғбек даврида, Ян Амос Коменскийдан анча илгари, ўқитишнинг синф-тизимлари, болаларни ёши буйича табақалаштириб ўқитиш, ўқув-тарбия ишларининг аниқ бир муддатини белгилаб қуйиш, таълимнинг босқичма-босқич (бошланғич, ўрта, олий) амалга ошириш усуллари йулга куйилди.

“Оила” асари билан машҳур бўлган Абдурауф Фитрат инсон камолотида оила, жамоа муҳим ўрин эгаллаши ва ақлнинг комил бўлиши, ахлоқий поклик, донишмандлик, шижоатлилик, адолатлилик каби инсоний фазилатларни улуғлади, инсон ақлий қувватининг натижасисиз, ақлнинг раҳбарлигисиз саодатга эриша олмасликларини таъкидлади.

Абдуқодир Шакурый ўқувчиларда касб-ҳунарларни эгаллашга, меҳнатга қизиқишни тарбиялашга эътибор қаратди. Шу мақсадда мактаб ўқув режасига меҳнат дарсни ҳам киритди, ўқувчиларни деҳқончилик, боғдорчилик, чорвачиликнинг илғор усуллари билан таништирди.

Махмудхужа Бехбудий мактаб, маорифни инсон онгини шакллантириш ва ривожлантириш, одамлараро дўстликни мустаҳкамлаш воситаси ҳисоблади, очилган янги усул мактабларида ўқувчиларни шахс сифатида комил топтиришга, уларда инсоний фазилатларни шакллантиришга эътибор берди.

Мунавварқори Абдурашидхонов болалар тарбиясида фақат ота-оналар эмас, балки муаллим ва кенг жамоа жавобгар эканлигини айтиб, улардан

болаларни ахлоқли қилиб тарбиялашни талаб этди. У ёшларни билимларни пухта эгаллашга, меҳнат қилишга умуминсоний қадриятларга садоқатли бўлишга чорлади, ота-оналарни фарзандларида маънавият, нафосат, гўзаллик туйғусини ривожлантиришга даъват қилди.

Абдулла Авлоний “Биринчи муаллим», “Иккинчи муаллим», “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ», “Мактаб гулистони» асарлари, “Адабиёт ёхуд миллий шеърлар» тўпламларида сўз инсоннинг даража ва камолони, илм ва фазлини ўлчаб кўрсатадиган тарозисидур. Ақл соҳиблари кишининг фикр ва ниятини, илм ва қувватини, кадр ва қимматини сўзлаган сўзидан билурлар.

Юқоридаги, ота-боболаримиз таълимотидан маълумки, қадимдан бебаҳо бойлик бўлмиш илму маърифат, таълим ва тарбияни инсон камолоти ва миллат равнақининг асосий шarti ва гарови деб билган. Буюк мутафаккир Абдулла Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт -ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир” деган пурмаъно фикрлари ҳозирги даврга қадар долзарблигини сақлаб келмоқда [4;]

Авлонийнинг уқтиришича, одамлар умр буйи бир-бирлари билан алоқада, ўзаро муносабатда бўладилар. Ростгуйлик, тўғрисўзлик инсонлар ҳаётида муҳим аҳамиятга эга. Шу сабабли ҳам Авлоний ростгуйлик ва тўғри сўзликни энг гўзал инсоний фазилат деб билади.

Садриддин Айний халқнинг ақл-заковатини, куч-кудратини ўзаро дўстликда, меҳр-оқибатда кўрди, болаларда халққа хос бу фазилатларни таркиб топтиришга даъват этди. Айний ахлоқий тарбияланган бола ҳеч вақт ёлгон гапирмаслигини, ҳамкорлик фаолиятида пайдо бўладиган инсонпарварлик муносабатларида ҳамма вақт чин сўзли, соф виждонли бўлишини айтади ва саҳийлик, хайрихоҳлик, камтарликни ахлоқий фазилат ҳисоблайди ва жамоа тарбиясида болаларда бу сифатларни ривожлантиришни уқтиради. [6;]

Юқоридаги таҳлиллардан кўриниб турибдики, икки катта куч - яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги аёвсиз кураш инсоннинг ақлий ва ахлоқий жихатдан таркиб топа боришига таъсир этган, тафаккур юрита олиш қобилиятига эга бўлган инсон камолоти ривожига хизмат этган.

Шундан келиб чиқиб биз тадқиқотларимиз жараёнида бошланғич синфларда “Тарбия” фанини ўқитиш жараёнида Ўрта Осиё мутафаккирлари илмий меросида улуғланган тарбия компонентларида ўз аксини топган қуйидаги ахлоқий хислатларни ривожлантириш муҳим: билимлилик, дўстга садоқат, толерантлик, хушхулқлик, инсонийлик, эзгулик, яхшилик, камтарлик, жасорат, ширинсуханлик, поклик, вафодорлик, дўстлик, мардлик меҳмондўстлик ва бошқалар.

Демак, энг қадимги маърифий ёдгорликларда ифода этилган ва кадрланган хислатлар - жасурлик, мардлик, адолат, садоқат, инсонийлик, хушмуомалаликдан иборат бўлган. Табиийки, ушбу хислатлар бошланғич синф ўқувчиларида ўз-ўзидан шаклланмайди. Тарбия фанини ўқитиш жараёнида ажодлар тажрибалари негизида ўқувчиларда одоб ахлоқ нормаларини сингдириш имкониятларини қуйидагича изоҳлаш мумкин:

ислом ва унинг асосий таълимоти мужассамлашган Куръони Карим ва ҳадислар ёрдамида ўқувчиларда ақлий, ахлоқий ҳамда жисмоний хислатларни шакллантириш;

комил инсон тарбиясида ёш хусусиятларини ҳисобга олиш;

диний ва дунёвий билимларни эгаллаш;

олижаноб бўлиш, покиза юриш, оила ва ватан олдидаги бурч ва вазифаларнинг устунлигига эришиш, эзгуликка хизмат қилиш.

Тадқиқот муаммоси юзасидан олиб борган изланишларимиз аждодларимиз ўлмас тарихий мероси, меҳнати замирида вужудга келган урф-одатлар, анъаналар жамият ривожига, инсонлар маънавий ривожига ижобий таъсир кўрсатиши борасидаги фикрлари “ТАРБИЯ” фанини ўқитишда узлуксизлик ва узвийлик тамойилига амал қилган ҳолда ҳар бир тарихий даврда босқичма-босқич такомиллашиб бориш заруриятини кўрсатди.

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштириш масаласига тарихийлик ва миллий ёндашувлар нуқтаи назардан қараганда ўзбек халқининг буюк мутафаккирлари, аждодлар тажрибалари муҳим педагогик аҳамият касб этади. Тарбия фанининг асослари узоқ ўтмишдаёқ мутафаккирларимиз илмий мероси, ўғитлари орқали ўқувчиларни одобли, меҳнатсевар ватанпарвар қилиб тарбиялашда муҳим ижтимоий педагогик аҳамият касб этади. Айнан 1 -4 синф “Тарбия” дарслигида берилган “Инсон ҳаётида қоидаларнинг ўрни”, “Яхши ва ёмон одамлар”, “Соғ танда соғлом ақл”, “Тартиб ва интизом”, “Ҳурмат қозониш”, “Инсонпарварлик, дўстлик олий фазилат” каби мавзулар моҳиятини ёритишда мутафаккирлар мероси дастуруламал вазифасини бажаради. Шарқ алломаларнинг асарларида ўқувчи ёшларнинг ўқиши, одоб ахлоқи, касбга йўналтириш, дўстга садоқат ва тарбия масалаларида ўқитувчи муаллимнинг роли, вазифаларига алоҳида урғу бериб ўтилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги ПҚ-4884-сон “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (www.lex.uz), 2020 йил 6 ноябр

2. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. –Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. – 224 б.

3. Амир Темур ўғитлари. – Т.: “Наврўз”, 1992. - 45 б

4. Авлоний, Абдулла. Танланган асарлар: 2-жилд. – Т.: Маънавият, 2006. - 304 б.

5. Абу Али ибн Сино. Таржимаи ҳоли. Т.: “Фан”, 1980. – 6 б

6. Зуннонов А., Тўхлиев Б, Маъсудов Х. Педагогика тарихи. Дарслик. Т.: “Шарқ” нашриёти 2002. -116

7. Куронов М. Ўзбекистон умумий урта таълим мактабларида миллий тарбиянинг педагогик асослари: Пед.фан.д-ри. ...дис. - Тошкент, 1998.-316 б.

8. Мусурмонова О. Бадий адабиёт –маънавий тарбия воситаси. Узлуксиз таълим. ж. –Т., 2003. № 3. 71-75-б

9. Мухитдинова Ф.А. Шарқ уйғониш даври мутафаккирларининг сиёсий-ҳуқуқий таълимотлари. (А.Н.Фаробий, А.Р.Беруний, Абу Али ибн Сино сиёсий-ҳуқуқий қарашлари асосида) Юрид. фан. д-ри... дисс. Т.: 2010 -82 б

10. Давронова Д.С. Preparing Young People to Social Relations on the Basis of Formation ideological and Political Culture in the Family Preparing Young People to Social Relations on the Basis of Formation ideological and Political Culture in the Family Eastern European Scientific Journal. ISSN. 2199-7977